

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АПАТРИДІВ В УКРАЇНІ

Жуков М.С.,

II курс, Запорізький національний університет

Основним принципом законодавства України про громадянство, згідно зі ст.2 Закону України «Про громадянство України» є запобігання виникненню випадків безгромадянства [1]. Проте, станом на січень 2013, кількість осіб без громадянства в Україні становить 40 тис. осіб [2]. До основних випадків, за якими особа може стати апатридом відносять: при народженні (зокрема від батьків-апатридів, якщо закони держави народження не мають на увазі набуття особою громадянства цієї держави); при добровільній відмові від громадянства; у разі припинення існування держави.

Згідно з національним визначенням даного поняття, яке зазначено в ст.1 Закону України «Про громадянство України», особа без громадянства – особа, яку жодна держава, відповідного до свого законодавства не вважає своїм громадянином [1]. В міжнародному законодавстві, зокрема в Конвенції про апатридів, особи без громадянства визначаються як апатриди, проте сама етимологія поняття є ідентичною тієї, яка міститься в національному законодавстві.

Виходячи з того, що особа без громадянства не має правового зв'язку з жодною державою, вона не наділена громадськими правами та обов'язками, характерними для громадянина тієї чи іншої держави. Проте, щоб не допустити дискримінації даних осіб, у 1954 році була прийнята Конвенція про статус апатридів, до якої Україна долучилась 11 січня 2013 року [3].

За для того, щоб дослідити правовий статус осіб без громадянства, слід почати з аналізування Конвенції про статус апатридів. Так, відповідно до ст.2 цієї Конвенції у кожного апатрида є обов'язок перед країною, в якій він знаходиться, дотримуватися законодавства цієї країни, а також заходів, які вживаються для підтримання громадського порядку. Ст.3 закріплює неприпустимість дискримінації за ознакою їхньої раси, релігії або країни їхнього походження. В цілому, особи без громадянства користуються такими ж правами і свободами та мають такі ж обов'язки, що й іноземці, проте вони не користуються дипломатичним та консульським захистом з боку будь-якої держави. Держава Україна, згідно з Конвенцією про статус апатридів, надає особам без громадянства, які законно перебувають на її території, якомога сприятливіше становище і, у всякому разі, не менш сприятливе, ніж те, яке за тих же обставин зазвичай надається іноземцям, зокрема це стосується початкової

освіту, яку апатриди отримують на рівних умовах з громадянами України. Згідно зі ст.27 та ст.28 Конвенції про статус апатридів, документами, що посвідчують особу апатрида є посвідчення особи та проїзний документ. Посвідчення особи видається апатридам, що перебувають на території України і не мають чинного проїзного документу. Апатридам, які законно перебувають на території держави, видаються проїзні документи для пересування за межами території держави, якщо тільки цьому не перешкоджають вагомими причинами державної безпеки і громадського порядку. До таких документів застосовуються положення додатку до цієї Конвенції, відповідно до якого, документ складається принаймні двома мовами, одна з яких англійська або французька, має строк дії не менший за три місяці й не довший за два роки, поновлення чи продовження строку дії документа належить до компетенції органу, який його видав. Немаловажним принципом, що закріпленій у Конвенції про апатридів є те, що договірні держави можуть видавати такі проїзні документи будь-якому іншому апатриду в межах їхньої території; вони, зокрема, прихильно ставляться до питання про видання таких проїзних документів апатридам в межах їхньої території, які не мають можливості одержати проїзний документ у країні свого законного проживання. Проїзний документ дає право його власнику у будь-який час протягом строку його дії повертатися на територію держави, яка видала цей документ [4].

Особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, гарантуються свобода пересування та вільний вибір місця проживання на її території, за винятком обмежень, які встановлені законом (ст.2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні») [5]. Згідно зі ст.4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», законними підставами для перебування особи без громадянства в Україні є посвідка на тимчасове та постійне проживання [6].

Також, згідно зі ст.6 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», особа без громадянства, яка постійно або тимчасово проживає в Україні, зобов'язана протягом десяти днів після прибуття до нового місця проживання зареєструвати місце проживання. Реєстрація місця проживання особи здійснюється в день подання особою документів. Реєстрація місця проживання за заявою особи може бути здійснена з одночасним зняттям з реєстрації попереднього місця проживання [5].

Правовий статус особи без громадянства досить часто прирівнюють до статусу іноземця. Однак він не є ідентичний. На відміну від іноземця, який одночасно перебуває під юрисдикцією двох держав – держави громадянства і держави місцеперебування, особа без громадянства завжди знаходиться виключно під владою останньої

держави. Саме тому Конвенція 1954 р. встановлює, що апатридам потрібно надавати такий самий статус, яким користуються іноземці, якщо більш високі гарантії не передбачені зазначеною Конвенцією.

Ще однією гарантією захисту прав осіб без громадянства є сприяння держави асиміляції та натуралізації апатридів. Так, згідно зі ст.9 Закону України «Про громадянство України», термін безперервного проживання для осіб без громадянства обчислюється не в розмірі 5 років, а в розмірі 3 років з моменту в'їзду в Україну. Також, згідно зі ст.7 цього Закону, особа, яка народилася на території чи поза межами України від осіб без громадянства, які на законних підставах проживають на території України, є громадянином України [1].

Стаття 26 Конституції України зазначає, що особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, які і громадяни України[7]. Проте, звичайно, існують певні винятки, як то обов'язок захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, від якого апатриди звільнюються, проте такі обов'язки, як дотримання Конституції та Законів України, шанування державних символів, сплата податків та зборів, не заподіяння шкоди природі, культурній спадщині, відшкодування завданої ним збитків поширюється на апатридів.Що стосується обмежень, то особи без громадянства не можуть брати участь у референдумі; не можуть мати статус державного службовця та обіймати посади в державному апараті, входити до політичних партій, перебувати на військовій службі; не можуть обирати та бути обраними до державних органів влади та місцевого самоврядування [8, 31]. Встановлені обмеження обумовлені попередженням завдання шкоди національним інтересам України, правам, свободам і законним інтересам громадян та іншим особам, які законно проживають в Україні.

Ще однією особливістю правового статусу апатридів є їх право на працевлаштування. Так, статтею 8 Закону України "Про зайнятість населення" передбачено, що роботодавці мають право на використання праці іноземців та осіб без громадянства на умовах трудового договору лише за наявності виданого роботодавцю державною службою зайнятості дозволу на використання праці іноземців та осіб без громадянства, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Дозвіл на використання праці апатрида видається центром зайнятості Автономної республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за місцем реєстрації роботодавця як платника страхових внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за умови відсутності в країні (регіоні) працівників, спроможних виконувати відповідні

роботи, або наявності достатніх обґрунтувань доцільності використання праці апатрида [9].

Цей дозвіл надає право роботодавцю тимчасово використовувати працю конкретної особи без громадянства на конкретному робочому місці або певній посаді. Як вже зазначалося, у разі скоєння правопорушення, апатриди несуть відповідальність на загальній умові, проте до них можуть застосовуватися специфічні покарання, як то примусове повернення та примусове видворення. *Примусове повернення* (ст.26 ЗУ « Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»). Якщо їх дії порушують законодавство про правовий статус іноземців та осіб без громадянства за рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, органу Служби безпеки України або органу охорони державного кордону (стосовно іноземців та осіб без громадянства, які затримані ними у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України), з подальшим повідомленням протягом 24 годин прокурору про підстави прийняття такого рішення. У рішенні про примусове повернення зазначається строк, протягом якого іноземець або особа без громадянства повинні виїхати з України. Зазначений строк не повинен перевищувати 30 днів з дня прийняття рішення. При цьому, рішення про примусове повернення іноземців та осіб без громадянства може супроводжуватися заборонаю щодо подальшого в'їзду в Україну строком на три роки. Строк заборони щодо подальшого в'їзду в Україну обчислюється з дня винесення такого рішення [6].

Примусове видворення (ст.30 ЗУ « Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»). Дана процедура здійснюється, якщо особа здійснила адміністративне правопорушення та понесла адміністративну відповідальність. Рішення про примусове видворення приймається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, органами охорони державного кордону (за незаконне перетинання державного кордону) або органами Служби безпеки України на підставі винесеної за їх позовом постанови адміністративного суду примусово видворити з України іноземця та особу без громадянства, якщо вони не виконали в установленний строк без поважних причин рішення про примусове повернення або якщо є обґрунтовані підстави вважати, що іноземець або особа без громадянства ухилитимуться від виконання такого рішення, крім випадків затримання іноземця або особи без громадянства за незаконне перетинання державного кордону України поза пунктами пропуску через державний кордон України та їх передачі прикордонним органам суміжної держави. Рішення про примусове видворення приймається уповноваженими на те органами з

наступним повідомленням протягом 24 годин прокурора розміщує іноземців та осіб без громадянства у пунктах тимчасового перебування таких осіб (протягом строку, необхідного для виконання рішення суду про примусове видворення, але не більше як 12 місяців), які незаконно перебувають на території України. Відповідно до статті 31 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» забороняється примусово повертати і видворяти апатридів до країн, де їх життю або свободі загрожуватиме небезпека за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань; де їм загрожує смертна кара або страта, катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання; де їх життю або здоров'ю, безпеці або свободі загрожує небезпека внаслідок загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту, чи систематичного порушення прав людини, або природного чи техногенного лиха, або відсутності медичного лікування чи догляду, який забезпечує життя; де їм загрожує видворення або примусове повернення до країн, де можуть виникнути зазначені випадки [6].

Таким чином, проаналізувавши усе вищезазначене можна сказати, що за загальним правилом апатриди користуються таким же правовим режимом, як і громадяни, проте існує ряд обмежень. До особливостей правового статусу особи без громадянства є підстави його законного перебування в Україні та документи, що посвідчують особу апатрида. Не дивлячись на нормативне закріплення рівності та захищеності прав апатрида, все ж таки існують певні обмеження, зокрема це стосується посад, які може обіймати апатрид, специфічних умов працевлаштування, знаходження поза політичним життям країни. Проте одним з найголовніших його особливостей є те, що він не користується дипломатичним та консульським захистом з боку будь-якої держави. Отже, не дивлячись на загальну рівність правового статусу з громадянином, все ж таки апатрид позбавлений або обмежений певних прав, якими наділені громадяни України.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про громадянство України», від 18.01.2001 р. // Відомості Верховної Ради – 2001 – №13 – ст.65.
2. Кількість апатридів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/69850>
3. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про статус апатридів», від 11.01.2013 р. // Офіційний Вісник України – 2013 – №12 – ст.450.

4. Конвенція про статус апатридів від 28.09.1954 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_232
5. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. // Відомості Верховної Ради – 2004 – №15 – ст.232.
6. Закон України «Про правовий статут іноземців та осіб без громадянства», від 22.09.2011 р. // Відомості Верховної Ради – 2012 – №19 – 20 – ст.179.
7. Конституція України, від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради – 1996 – №30 – ст.141.
8. Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право. Загальна частина. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.
9. Закон України «Про зайнятість населення», від 05.07.2012 р. // Відомості Верховної Ради – 2013 – №24 – ст.243.

Науковий керівник: **Маргинів Микола Петрович**, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри конституційного та трудового права